

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

О ВУКОВОМ „РЈЕЧНИКУ” И ОКО ЊЕГА*

САЖЕТАК: У раду се говори о методологији израде Вуковог *Рјечника*, о концепцији и садржају овог дела на основу сведочанстава која су о *Рјечнику* остала у предметима из Вукове заоставштине који се чувају у Музеју Вука и Доситеја у Београду. Полази се од чињенице да се у тим предметима огледа Вуков поглед на свет који је пресликан у *Рјечнику*. Инспирацију за овакав приступ Вуковом *Рјечнику* пружила је изложба *Српска лексикографија од Вука до данас*, која је била организована у Галерији науке и технике САНУ, од 15. августа до 7. септембра 2018. године. Изложба је почивала на преплитању порука које носе предмети, на једној страни, и речнички текст, на другој.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Вук Караџић, *Рјечник*, лексикографија, речници, српски језик.

*Предмети из Вукове заоставштине као контекст
који је изнедрио „Рјечник”*

Када смо добили задатак да организујемо изложбу речника *Српска лексикографија од Вука до данас*¹, колега Ненад Ивановић и ја смо се прво упутили у Музеј Вука и Доситеја да бисмо изабрали експонате у вези са Вуком и Вуковим *Рјечником* које бисмо изложили. Ненад Ивановић је понео књижицу *Опис ствари из*

* Овај рад је заснован на предавању одржаном у Матици српској 22. јануара 2019. године.

¹ Изложба речника *Српска лексикографија од Вука до данас* била је пратећа манифестација XVI међународног конгреса слависта (Београд, 20–27. VIII 2018). Трајала је од 15. августа до 7. септембра 2018. године у Галерији науке и технике САНУ. Аутори изложбе били су Рајна Драгићевић и Ненад Ивановић, а дизајнирали су је Озарија Марковић и Небојша Васиљевић.

заоставштинине Вука Стефановића Караџића, коју је 1900. године објавио Српски Краљевски Народни Музеј.² Читајући тај списак, улазимо у Вукову свакодневицу, а тиме и у шири контекст приче о Вуковом раду, па и о *Рјечнику*. Кроз цело ово предавање провлачиће се списак ствари из Вукове заоставштине, као показатељ, доказ или илустрација оних чињеница које посебно желимо да истакнемо. Вук је на зидовима свога бечког дома имао литографије или слике чланова своје породице, и то не изненађује, али из данашње перспективе изгледа необично да су Вукове зидове красили и на бакру резани ликови Тирила и Методија, литографисани лик Петра II Петровића Његоша, лик Краљевића Марка, бакрорез на коме је Племе Југово (Југ Богдан и девет Југовића), у бакру резан и литографисан лик цара Душана, лик кнеза Лазара, лик Карађорђевићев, лик Ђуре Даничића, лик Доситеја Обрадовића. Јасно је какав је живот морао водити Вук и која су га начела предводила док су га са зидова посматрале и вољу му уливале ове историјске личности. Међу предметима који су за њим остали налазе се и (наводимо називе предмета онако како су побројани у *Опису ствари...*): гусле прсте, гусле боље израђене, двојнице, пет различитих фрула, висок фес мушки, обичан фес мушки, далматинска капа, црногорска капа, свећа са парастоса кнезу Михаилу, црвене вунене рукавице украшене плавом, жутом и црном вуном, цртеж црном кредом на белој хартији [почетнички рад; ваљда Вукова сина Саве (1820–1837). Нацртан је мали грозд са једним виновим листом на коме стоји лептир]. Ето, то је био Вуков живот. И то је контекст који је изнедрио *Рјечник*. Његов садржај је у пуном складу са амбијентом који је свакодневно окруживао Вука.

Скоро ниједан од ових предмета није се нашао на изложби о српској лексикографији, осим феса, али јесте Вуков прибор за писање, путна торба, наочаре, цепни сат и, наравно, Вуков ручни примерак *Рјечника*. За потребе изложбе позајмљен је из Библиотеке САНУ, али један од примерака из 1818. и један из 1852. сачуван је и у Вуковој заоставштини, а овако је описан ручни примерак *Рјечника* из 1852. године (*Опис ствари*, 57–58):

Овај примерак речника одштампан је навлаш на листовима средње четвртине да би са стране стубаца имало места за белешке и допуне. Ради ових бележака и допуна уметнут је после сваког штампаног листа по лист чисте писаће хартије. Бележака и допуна има и поред стубаца и на посебним листовима исписаним Вуковом

² *Опис ствари из заоставштинине Вука Стефановића Караџића*, Српски Краљевски Народни Музеј, Београд 1900.

руком. Речник је ради лакшег руковања њиме подељен на две засебне и укоричене књиге. Прва књига обухвата део речника до стране 377. на којој се завршује писме М, а почиње Н. Друга књига садржи остатак до стране 850. закључно, којом се речник завршује. Испод завршетка стоји исписано пером: У овоме рјечнику има ријечи на број свега 47.427.

Овај опис ручног примерка Вуковог *Рјечника* указује нам на један од начина Вуковог рада на овом делу, а уверава нас и у то да Вук није имао намеру да се заустави на другом издању, већ је, на сличан начин као што је допуњавао прво издање из 1818. године, богатио и друго издање из 1852.

Маргине Вуковог ручног примерка „Рјечника” (1818)

Имали смо прилике да ишчитамо неке Вукове записе са маргина *Рјечника* из 1818. године и да их проверимо у издању из 1852. године. Тај контакт са Вуковим методолошким поступком узбудљив је и необично информативан. У питању су странице 317–318 и 319–320 Вуковог ручног примерка *Рјечника* из 1818. године. Изнећемо неколико запажања са тих страница.

1. Уметнуо је топоним *Ковиљача*, који није био обрађен у првом издању *Рјечника*, иако је Ковиљача удаљена од Тршића око 15 км. Нема смисла контролисати шта је унесено у *Рјечник*, а шта није, а још мање има смисла анализирати због чега је то тако, јер нема правила. Вук је на маргинама ручног примерка својом руком исписао легенду о овој бањи. Цела та Вукова белешка са маргине, од речи до речи, прештампана је у другом издању *Рјечника*. Ово нас уверава да је Вук заиста на тај начин проширивао свој *Рјечник*.

2. На маргини стоји и одредница *Козалац*, коју је Вук дефинисао овим речима: *некаква ѿрава*. У другом издању *Рјечника* уверавамо се да је заиста унео ову реч, али је проширио речнички чланак, па је као основно значење наведено у *ѿлуџа она ѓредица ѿѿио сасѿавља ѓредељ и ѿлав*, а *некаква ѿрава* је постала дефиниција секундарног значења. То значи да су обраде које су ницале на маргинама првог издања добијале проширење и да се Вук никада није задовољавао и заустављао у допуњавању. Такође је инспиративно због чега је Вук допунио речнички чланак *колач* фразеологизмом *Није се надао ѿаквом колачу* (на маргини) и *Нијесам се надао ѿоме колачу* (у *Рјечнику* из 1852. године). Можда му се чинило да су изреке исказане у првом лицу експресивније него у трећем лицу.

3. На маргинама је записана и једна народна изрека: *Као да га је ђаво у кози (или у козјем роџу) зрадио!* У друго издање уведени су *козји роџови* као посебна одредница, али, из неких разлога, ова изрека није унесена ни у речнички чланак о кози, а ни у онај о козјим роговима. Поставља се питање колико још има неискоришћеног материјала исписаног на маргинама ручних примерака речника или у другим Вуковим рукописима који није доживео светлост дана.

4. Очекивало би се да ће Вуков живот у Бечу утицати на избор лексике којом је допуњавано друго издање и да ће у њему бити више лексике која је у вези са урбаним животом. Међутим, белешке на маргинама нас разуберавају. На пример: *козалац – некаква йправа; козоц – мајори козоц, рекне се сѣару чоку; кождер – кад у йрољеће удари мећава ѿе йолийше сѣока. Као да га је ђаво у кози (или у козјем роџу) зрадио. Није се надао йтаквом колачу. Ја му не сѣремат колача. Да зла колача!*

5. Познато је да је Копитар помагао Вуку у превођењу *Рјечника* на немачки и латински језик. Често се каже да је Копитар коаутор тог речника. Ипак, на основу писама, чланака и друге документације коју је Голуб Добрашиновић објавио у књизи *Копитар и Вук* (1980), може се видети да Копитар није писао нити размишљао о *Рјечнику* као заједничком подухвату и није писао о његовој изради у првом лицу множине. И за самог Копитара *Рјечник* је био и остао Вуково дело. Поставља се зато питање да ли је и Вук преводио српске речи на немачки и латински. Изгледа да је неке дефиниције, бар оне типизоване, сâм писао на немачком и латинском језику. На маргинама, тако, читамо Вуковом руком исписан текст: *Ковиљка, f. Frauennamen, nomen feminae.*

Ипак, Копитарова помоћ била је неспорна и велика. Један од показатеља те сарадње јесу тзв. Вукове играчкице или справице које су сачуване у Вуковој заоставштини и које су биле представљене на изложби *Српска лексикографија од Вука до данас*. Наша публика, посебно ђаци, дуго су се задржавали пред Вуковим играчкицама. А ево приче о њима. Замислимо слику коју, 1816. године, Вук описује у писму Мушицком. Сваке вечери од шест до осам Вук и Копитар седе у Бечу и пишу речник, тј. Копитар помаже Вуку да прикупљене речи са српског језика преведе на немачки и латински. Вук, сељаче из Тршића, које је у *Рјечнику* описало свој тршићки живот, сељачко-занатлијско-ратнички, и Копитар, Словенац из Беча – ти сусрети били су судар две цивилизације, два универзума: оријенталног, сиромашног, огољеног, народног, на једној страни, и бечког, богатог, отменог, на другој. Вук не зна добро немачки, а треба да објасни углађеном Копитару шта значе

речи које је записао у речнику да би их овај превео на немачки и латински. Како да му објасни значења речи за све оне алатке, оружја и оруђа која су део тршићке свакодневице, а о којима господин Копитар нема чак ни представу? Очекивало би се да ће Вук одустати од превода. Али није тако било. У лудом, незамисливом заносу, Вук деље те предмете од дрвета како би их показао Копитару и како би му објаснио чему служе. Из овога се види колико је снажна била Вукова мотивација.

О тим играчкицама и њиховој улози писао је Миодраг Поповић у свом *Памџивеку*³, а запис о њима проналазимо и у штиву од којег смо кренули и око кога се врти овај рад, а то је *Оџис сџвари из заосџавџиине Вука Сџефановића Караџића*. Под бројем 72 стоји:

Педесет и шест комада ситних од шимшировине разних справица, разне врсте. Збирка ова ситних угледа за игру или поуку, садржи справе пољопривредне (ашов, грабуље, секиру, колица, лествице, цртало и др.), занатлиске (фурунџиске лопате, згртало угљена и пепела, лађарске чакље и др.) и војене (пушке, сабље, краће и дуже ножеве, копља, буздоване, заставе и др.). Од по неких угледа има по два примерка, али ради изнашања извесних разлика у кроју и облику справе. Тако н. пр. има углед сабље, широке и узане, пушке са мањим и већим кундаком и т. п. Справице су доста просто резане. Међу њима има и углед дебеле и танке писаљке (оловнице). Дужина им се креће између 7 и 8 см. Справице се чувале у једној простој кутији која је грађена од дебеле хартије, а превучена тањом и храпавом хартијом зелене боје; а сад је ради гледања већи број справица утврђен за црну дебелу хартију.

И ови подаци о справицама такође говоре о методологији настанка Вуковог *Рјечника*.

Вукови записи на цедуљама и харџијама

На изложби смо показали и бројне Вукове записе, исписане на цедуљама или листовима папира. Често су ивице тих харџија биле кривудаџе, оштећене, па се чини као да је Вук сваки милиметар сваког парчета харџије који му је пао под руку исписивао речима, дефиниџама, напоменама и као да је *Рјечник* настајао и ширио се увек и свуда, током целог Вуковог живота. А тако је и било.

³ Миодраг Поповић, *Памџивек. Срџски Рјечник Вука Сџ. Караџића*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1983.

Те хартије, цедуље, записи чувају се у Архиву САНУ. Не би их било довољно само прекуцати ако желимо да сачувамо све слојеве њихове информативности. Сведочанство о изузетној, несвакидашњој Вуковој енергији крије се у тим искрзаним хартијама, искоришћеним белинама, вертикалним и хоризонталним исписима, мањим и већим словима, прецртавањима и дописивањима, флекама од мастила, дебелим и танким траговима више или мање зарезане графитне оловке...

Вук и словенски свей̄

Полако прелазимо на садржај *Рјечника*, али се још увек крећемо и у околностима његовог настанка, о којима размишљамо док читамо списак ствари из Вукове заоставштине. Наиме, једна рачуница проф. Богољуба Станковића одјекује у позадини када год се говори о улози Вука у реформи српског језика, а *Рјечник* је први плод и највећи симбол те реформе. Наиме, проф. Станковић је констатовао да у шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске има свега око 200 речи које потичу из црквенословенског или руског језика и да је довољно пребројати турцизме међу речима на А и Б у овом речнику и приметити да их је више него словенских позајмица у целом Речнику МС.⁴ За ову ситуацију је свакако заслужан Вук, уз изразиту Копитарову подршку. Копитар, наиме, овим речима објашњава аустријским властима сукоб између Вука и његових непријатеља: „Не може бити сумње којој од ових двеју група аустријска држава мора да жели победу (оној која Србе не само што одваја од Руса већ их истовремено све више приближава католицима, или оној другој). Једино се поставља питање да ли и шта може и треба држава да учини за ову групу, која је срећом истовремено и група истине, да би јој помогла да победи.”⁵ Из свега овога би требало да закључимо да је Вук био изразит противник Словена, словенства, а посебно Руса, Русије и руског језика. Зато изненађује што се међу литографијама из Вукове заоставштине налази и лик руског цара Александра Другог, лик руског цара Николе Првог, лик Александра Суворова, лик руског историчара М. Погодина, лик Николаја Надеждина, лик кнеза Оболенског, још једном лик руског цара Александра Другог, лик руске царице Марије Александровне. Голуб

⁴ Богољуб Станковић, „О положају црквенословенизама и русизама у српском књижевном језику”, *Научни саставник слависта у Вукове дане*, 25/2, 1996, 377–378.

⁵ *Копитар и Вук*, прир. Голуб Добрашиновић, Рад, Београд 1980, 86.

Добрашиновић објављује једну анонимну хронику Вукове сахране у Бечу, објављену у новосадском *Српском дневнику* у фебруару 1864, у којој стоји да на сахрани „беху сакупљени Чеси, Словенци, Хрвати, Бугари, Словаци, Власи, Руси и Пољаци – сва племена словенска да покажу последње поштовање човеку који је цело словенство љубио и за њ радио”.⁶ У истој књизи читамо и успомену Јозефа Вацлава Фрича, чешког књижевника и публицисте, који је 1866. године објавио како је Вук са својом кћерком Мином присуствовао Словенском конгресу у Прагу 1848. године: „Још одушевљеније, ако је то могуће, поздравили смо појаву старог Вука Караџића на трибини.”⁷ Дакле, Вук је неговао и словенство, а не само српство у ужем смислу, и живао је велики углед међу бечким (и не само бечким) Словенима. Зато су, како стоји у Вуковој заоставштини, на његовој сахрани венце положили „дунавски” Словенци, Бугарско поштво, загревачка Југославенска академија знаности и умјетности, Хрватско свеучилиште, хрватска омладина, држава Словенија, редакција пољског часописа *Висла* и многи други.

Вукова реформа и ајсџракијна лексика

Најважнији допринос Вуковог рада јесте његово велико залагање да се у основицу српског књижевног језика утка српски народни језик. У вези с овим важним подухватом, већ деценијама, па и вековима, српска елита расправља о неколико питања, од којих је најважније наводни или стварни недостатак апстрактне лексике у народном језику, који га онемогућава да задовољи културне потребе говорника српског језика. Ова претпоставка, коју су интелектуалци износили понекад као тврдњу, а понекад као сумњу или дилему, траје још од почетка XIX века. Позната је и много пута поновљена мисао Вуковог савременика Лукијана Мушицког: „Српски народ је орао и копао, много се трудио, јуначествовао, али мало мислио, осим о насушним потребама, зато је његов језик сиромашан речима за умозрителне мисли.”

Поставља се питање да ли је реално уверење да је мишљење земљорадника и сточара лишено апстракција или је то само део елитистичке уобразиље оних који себе нису хтели да мешају са народом. Да ли је могуће да необразован народ није способан да мисли? Одричан одговор на ово питање проналазимо у Регистру

⁶ *Сусрећи с Вуком*, избор и редакција Голуб Добрашиновић и Боривоје Маринковић, Матица српска, Нови Сад 1964, 257–258.

⁷ Исто, 130.

кључних речи, који М. Шћепановић наводи на крају *Вукових српских народних њословица*⁸, и у врло конкретним резултатима мастер рада колегинице Софије Милићевић, која је испитала фреквенцију именица у Вуковим *Пословицама* и закључила да највећу учесталост имају именице *Боџ* и *човек*.⁹ Народне пословице као прецедентни искази у српској култури, тако, указују на чињеницу да народ најчешће говори и мисли о кључним појмовима духовности – ово-страном и оностраном, физичком и духовном, конкретном и апстрактном, видљивом и невидљивом, земаљском и небеском.

И многи српски лингвисти су анализирали питање довољног или недовољног капацитета народне лексике да искаже апстрактне појаве. И док се већина лингвиста у вези с овим питањем одређује за или *јрошив* народне лексике у основици књижевног језика, Александар Белић усмерава дискусију у сасвим другом правцу, измештајући фокус из света језика ка свету појава на које он упућује. За њега је књижевни језик онај који служи за улазак у свет културе, а сасвим је маргинално има ли он капацитет за улазак у тај свет или га нема. Ако га нема, изградиће га. Стандардност језика се огледа у његовој функцији, односно функцијама, а не у његовим средствима. Белић оваквим својим ставом маргинализује улогу апстрактне лексике (или било које друге) у функционисању лексичког система, сматрајући да је еластично тело српског језика способно да лако надомести све недостатке.¹⁰

Установићемо, на основу Вуковог *Рјечника* из 1818. године, да ли је у његовом раном језику било апстрактних речи. Неочекивано је да и поред великог интересовања лингвиста за присуство Вукове апстрактне лексике у *Рјечнику* није било прецизних истраживања ових речи у том његовом најзначајнијем делу. Било је, међутим, општих оцена и примера које су изнели, на пример, П. Ивић, Ј. Кашић, М. Селимовић и др.

⁸ *Вукове српске народне њословице*, прир. Михаило Шћепановић, друго исправљено издање, Јасен, Београд 2015.

⁹ Софија Милићевић, „Фреквенција именица у српским народним пословицама”, необјављени мастер рад, одбрањен 30. октобра 2011. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, пред Комисијом: проф. др Рајна Драгићевић (ментор) и проф. др Божо Ђорић.

¹⁰ Опширније о односу лингвиста према народној лексици у основици књижевног језика и недостатку апстрактних речи у народној лексици исп. у: Рајна Драгићевић, „О лексици Вуковој и вуковској”, *Научни састјанак слависта у Вукове дане*, 44/1, 371–387. Рад је у понешто измењеном облику прештампан у књизи: Рајна Драгићевић, *Српска лексика у јрошлости и данас*, Матица српска, Нови Сад 2018, 120–136.

*Ајсѝпракѝна лексика у народном језику на ѝочейѝку
Вукове реформе*

Детаљније истраживање обавила је руска лингвисткиња Галина Тјапко. Она је запазила да „српско интелектуално друштво у ствари никада није било јединствено у оцени изражајних средстава за презентацију апстрактних појмова у конкуришућим моделима књижевног језика у почетној фази његовог развоја. Једне није задовољавало хаотично привидно богатство апстрактног израза предвуковских идиома, други су изражавали огорчење и показивали снобизам према вуковском језику зато што није имао довољно развијен инвентар интелектуалних јединица.”¹¹ Ауторка за себе каже да је и сама отпочела истраживање са таквим предубеђењима. Њена општа оцена Вукове апстрактне лексике овако гласи: „У првом издању Вуковог *Рјечника* наилазимо на стотине *nomina abstracta*. Зар то нису *сѝпрах, јад, бол, ѝуѝа, вера, зло, блаѝо*? То су углавном просте речи, док је фонд изведених *nomina abstracta*, посебно оних које означавају особину, својство или стање јако оскудан и сиромашан.”¹²

Галина Тјапко запажа, дакле, да апстрактне лексике, ипак, има, а да бисмо се уверили колико је има, задали смо мастер рад колегиници Маји Штулић, чији је задатак био да ексцерпира и обради апстрактне именице у Вуковом *Рјечнику* из 1818. године.¹³ Маја Штулић је запазила да, поред именица, у Вуковом *Рјечнику* има и других врста речи које спадају у апстрактне. Нарочито је много глагола који означавају мишљење, емоције, стања: *вероваѝи, вољеѝи, двоумиѝи, дивиѝи се, есаѝиѝи* (мислити), *жалиѝи, жељеѝи, заборавиѝи, заборављаѝи, зажалиѝи, знаѝи, каниѝи се, мрзиѝи, накањаѝи се, оклеваѝи, оѝажаѝи, осеѝиѝи, ѝлаѝиѝи се, ѝобојаѝи се, ѝоборавиѝи, ѝожелеѝи, ѝомиѝљаѝи, ѝрисјећаѝи се, рабриѝи, размиѝљаѝи, разумеѝи, сјећаѝи се, смиѝљаѝи, сѝреѝиѝи, сумљаѝи, ѝуѝоваѝи, усколебаѝи се, чезнуѝи, чиниѝи се* итд.

Из рада Маје Штулић сазнајемо да је Вук у *Рјечник* унео и одређени број глаголских именица, а ово су неке од њих: *веровање,*

¹¹ Галина Тјапко, „Доситејева апстрактна лексика из данашње перспективе”, *Научни сасѝанак славистиа у Вукове дане*, 19/2, 1980, 82.

¹² Галина Тјапко, „Обрада семантике придевских изведеница са суфиксима -*оѝа* и -*оѝа* у ‘Српском Рјечнику’ (1818) В. С. Караѝића и особине њиховог функционисања у почетној фази српског књижевног језика”, *Научни сасѝанак славистиа у Вукове дане* 26/2, 1997, 263.

¹³ Маја Штулић, „Апстрактне именице у Вуковом Српском рјечнику из 1818. године”, рад је одбрањен 21. јуна 2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, пред Комисијом: проф. др Рајна Драгићевић (ментор) и проф. др Милан Стакић.

двоумљење, дичење, досећање, журба, заборављање, значење, искуйљање, кајање, лакомљење, мишљење, мајорење, нагоњење, надање, намјеравање, незнање, оклевање, ојажање, илашење, иомишљање, ипријадање, иприсећање, рабрење, радовање, размишљање, размишљавање, сећање, слућење, смишљање, сирейљење, сумљање, шуговање, чуђење.

Уз ове глаголске именице, Маја Штулић је ексцерпирала и 408 углавном простих или изведених апстрактних именица:

А – *авеӣ, авеӣиња, адеӣ, аждаа, ала, аманеӣ, анаӣема, андрак, анђео, арам, аранђел, асна, асӣида, аџамѣ; Б – бабине, баја, Бајрам, баӣ, баук, безазленосӣ, безакоње, безџреџносӣ, безумље, белај, беда, белина, берӣеӣ, бес, беснило, бесноћа, бесӣослица, бесӣија, бисѣрина, благо, Благовесӣ, благодарносӣ, благодатӣ, благослов, бледоћа, Боџ, Боџа, Боџојављење, божансӣво, Божић, бол, болесӣ, болещина, боља, браӣимсӣво, брасӣво, брзина, брука; В – вада, вајда, вамѣир, Васкрс, Васкрсеније, ведрина, величина, вера, верање, верносӣ, веџӣина, веџӣица, вид, видело, вила, воља, враџосӣво, враџ, војница, влада, власӣ, врас, врбојуц, вредноћа, време, врлина, врсноћа, врућина, врућина, врућуџӣина; Г – галиба, глад, глоба, гњеџ, година, горчина, Госӣод, греоџа, грозница, гругӣјансӣво, гругоћа, грч, грчина, гусӣина; Д – дава, даљина, дебљина, дерѣӣ, деӣињсӣво, дивоџа, дика, дикица, доброџа, доброчинсӣво, добро, досада, дијање, добрина, дубина, дужина, дужносӣ, Дуови, дуљина, дуџа; Ђ – џаво, џаволак, џаволсӣво, џаволче, Ђурђеџдан, Ђурђиц; Ж – жалосӣ, жеђ, жеђица, жесѣина, живоӣ, жеља, жуѣӣина; З – завада, завеӣ, завеӣина, заборав, задовољносӣ, задовољсӣво, заклейџа, закон, замера, занай̄, занай̄ац, зайовесӣ, зарар, зайӣ, заслада, заслужа, звање, зџода, здравље, здрављица, зијан, земан, зло, злаӣо, злоба, злоџаӣа, злосређа, знање, знак, злочинсӣво, зор; И – Ивањдан, избор, издаја, изун, исѣовесӣ, инӣриџа, исѣина, иѣрина, иѣросӣ, Ј – јаџма, јад, јара, јачина, једрина, јесен, јунаџӣво, јуѣро; К – кавџа, калуђерсӣво, кар, клейџа, коб, корисӣ, красоџа, краѣкоћа, кривда, кроѣкосӣ, кумсӣво, кураж, куџа; Л – ладоћа, лаже, лакомсӣво, леносӣ, леѣоџа, леѣо, лукавсӣво, лукавѣӣина, лудило, лудосӣ; Љ – љубав, љуѣкосӣ, љуѣина, људсӣво, љуѣӣа; М – маӣа, мајсӣорија, мана, милосӣ, мирноћа, мирис, младеже, младосӣ, мокрина, молиџа, момаџӣво, мора, морија, мржња, моћ, мрѣвило, мудросӣ, мудроџа, мудрина, мука, мекоџа, милосѣӣа, мисао; Н – наџон, назеба, намера, најреџац, нарав, народ, најѣура, наука, невера, неџаљалсӣво, неџаљалѣӣина, небриџа, немоћ, немоџа, немилосӣ, немарљивосӣ, неѣокогносӣ, неѣријаѣељсӣво, несвесӣ, несвесӣица, несређа, неслоџа, несӣѣосӣ, нечисѣоџа, немир,*

не̄правда, не̄йрилика; О – обе̄ћање, обзир, обичај, округлос̄т̄, омладина, ой̄рез, ой̄рош̄ијај, освей̄та, осе̄ћање, особина, основа; П – ња̄жња, ња̄кос̄т̄, ња̄мей̄т̄, њизма, њӣјанс̄т̄во, њобожност̄, њобратимс̄т̄во, њо̄годба, њознанс̄т̄во, њокој, њокорност̄, њомама, њомисао, њокор, њонос, њо̄йовс̄т̄во, њорекло, њодрӣеј̄ило, њород, њос̄тање, њос̄т̄анак, њос̄т̄ојбина, њо̄йреба, њо̄здање, њо̄ш̄т̄ење, њраш̄т̄ање, њрекрей̄т̄, њреображе̄ње, њревара, њрӣја̄т̄ельс̄т̄во, њрӣеј̄т̄ња, њравда, њринцӣй̄т̄, њркос, њрш̄т̄исак, њроклес̄т̄во, њроклей̄т̄ња, њредаја, њро̄й̄ас̄т̄, њромена; Р – раб̄о̄џа, раброст̄, раздор, разум, рас̄џра, ра̄ш̄т̄, рад, радост̄, размирица, раскида, ред, реда, рефена, редња, реч, род, родбина, рӯџа; С – сан, свест̄, свей̄т̄, свей̄тина, севай̄т̄, сеф̄т̄е, сигурност̄, сила, сиромаш̄т̄во, сирот̄иња, слабост̄, скуй̄о̄џа, сладост̄, слас̄т̄, слобода, слей̄о̄џа, сло̄џа, служба, слуй̄т̄ња, случај, смрад, смр̄т̄, сна̄џа, сој, со̄џона, срам, срдња, сре̄џа, с̄т̄аросвай̄с̄т̄во, с̄т̄арост̄, с̄т̄вар, срамо̄џа, с̄т̄ид, с̄т̄идно̄џа, с̄т̄ра, с̄т̄рао̄џа, сум̄џа; Т – т̄а̄јна, т̄азбина, т̄амија, т̄ежина, т̄е̄џоба, т̄ежжа, т̄ӣш̄тина, т̄о̄й̄лина, т̄ројс̄т̄во, т̄руд, т̄ӯџа, т̄ворење; Ћ – ћар, ћеиф, ћесаровина, ћуд; У – ӯџевина, укор, ум, умор, Ускрс, ӯџвара, ӯџена, ӯџорност̄; Ф – фа̄џа, фалинка, форма, фела, фрас; Ц – царевина, цена; Ч – чама, час, част̄, чврст̄ина, чини, чист̄ина, чист̄о̄џа, чист̄о̄џа, човес̄т̄во, човечанс̄т̄во, чудес̄т̄во, чудила, чудо, чума; Ш – ш̄ирина, ш̄кода, ш̄т̄е̄џа.

Испоставило се да Г. Тјакко није у праву кад каже да све апстрактне именице у Вуковом *Рјечнику* по начину творбе спадају у просте, јер приближно 46% ексцерпираних именица спада у изведене.

*Најфреквентније речи у Вуковом „Рјечнику”
из 1852. године¹⁴*

Од раније нам је познато да Вуков *Рјечник* из 1852. године садржи око 47.750 одредница, али, колико нам је познато, никад није статистички обрађена комплетна лексика која се појављује у *Рјечнику*, а која обухвата одреднице, дефиниције, примере. Према подацима проф. др Душка Витаса, Вуков *Рјечник* из 1852. године садржи укупно 352.705 речи записаних ћирилицом (а 1.640.943 речи, бројева и других ознака укупно). Од тог броја, 80.649 јединица представља различите речи и облике речи који су написани ћи-

¹⁴ Сви подаци изнесени у делу овог текста који је посвећен најфреквентнијим речима у Вуковом *Рјечнику* (1852), као и о употреби именице *човек* у Вуковом *Рјечнику*, преузети су из рада: Рајна Драгићевић, „Човек у Вуковом *Српском Рјечнику*”, Филозофски факултет, Косовска Митровица (у штампи). Све статистичке податке добили смо од проф. др Душка Витаса.

рилицом (а 119.102 број је различитих речи и облика написаних било којим писмом).

Целокупном Вуковом *Рјечнику* из 1852. године (ово се, наравно, односи на део *Рјечника* који је написан на српском језику), а не само одредницама, приступићемо, дакле – захваљујући Душку Витасу – као корпусу. Како би се стекла најопштија слика о корпусу, лексиколога, природно, занимају најфреквентније речи. Полази се од оправдане хипотезе да су најфреквентније речи неког текста заправо кључне речи, којима се исказују најважнији појмови који се обрађују у тексту. Списак најфреквентнијих речи представља мапу кључних мисаоних чворишта текста око којих се он развија и којима је, у ствари, посвећен. У десет најфреквентнијих речи у Вуковом *Рјечнику* спадају углавном непроменљиве речи: 1) *и* (7.044); 2) *на* (3.797); 3) *а* (3.350); 4) *је* (3.252); 5) *да* (2.614); 6) *од* (2.255); 7) *о* (2.252); 8) *не* (1.734); 9) *ио* (1.732); 10) *џиџо* (1.477). У променљиве речи спадају само енклитички облик глагола *јесам* и заменица *џиџо*. Висока учесталост непроменљивих речи очекивана је и не заслужује нарочити коментар. Више пажње изазивају променљиве речи, посебно именице.

Списак најфреквентнијих именица у Вуковом *Рјечнику* изгледа овако: 1) *човјек* (406); 2) *вода* (313); 3) *коњ* (284); 4) *дан* (266); 5) *људи* (254); 6) *дим* (219); 7) *иланина* (197); 8) *Боџ* (192); 9) *кућа* (192); 10) *ијесма* (189). На листи високофреквентних именица, оних које имају фреквенцију изнад 150, налазе се и ове лексеме: *ијрава* (187); *ијуи* (181); *загонейка* (177); *село* (176); *дијетје* (169); *Турци* (169); *дрво* (155); *жена* (154); *сџрана* (151).

Међу глаголима који имају фреквенцију изнад 150 налазе се следећи: *звџи* [облици *зове* (305) и *зову* (308)]; *казџи* [облици *кажу* (198) и *каже* (153)]; *видџи* [облик *види* (289)], *џовориџи* [облик *џовори* (245)].

Важно запажање у вези са језиком Вуковог *Рјечника* јесте да на листи речи које имају фреквенцију преко 150 нема ниједног придева, из чега се може претпоставити (а у неком наредном истраживању ово би ваљало и испитати) да у Вуковом језику вероватно није било стереотипних спојева придева са најфреквентнијим именицама, што је карактеристично за језик народне књижевности.

Најфреквентније именице у „Рјечнику”, „Српским народним ијесмама” и „Српским народним ијословицама”

У вези с најфреквентнијим именицама у *Рјечнику*, пажњу привлачи чињеница да међу њима има истих оних које спадају у најфреквентније у *Српским народним ијословицама* (исп. Шћепан-

новић 2015; Милићевић 2011) и у *Српским народним њјесмама* (исп. Костић 2004).¹⁵

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
<i>Српски рјечник</i>	човјек	вода	коњ	дан	људи	дим	плагина	Бог	кућа	пјесма
<i>Српске народне њјесме</i>	дјевојка	Турчин	Бог	мајка	коњ	јунак	рука	брат	глава	двор
<i>Српске народне њјословице</i>	Бог	човјек	око	пас	глава	кућа	вода	рука	жена	коњ

Из овог списка упадљиво је да се подудара, преплиће и прожима најфреквентнија лексика Вуковог *Рјечника*, српских народних пословица и српских народних песама. Од десет најфреквентнијих именица из *Српског рјечника* чак пет (што значи половина!) налази се и на списку најфреквентнијих именица у *Српским народним њјословицама*: *човјек*, *вода*, *коњ*, *Боџ* и *кућа*. Две именице – *коњ* и *Боџ* – налазе се на листи десет најфреквентнијих у народним песама и у *Рјечнику*. Те две именице уједно спадају у оне које се налазе на сва три списка најфреквентнијих именичких лексема.

Ова статистичка анализа је важна јер доказује да Вуков *Рјечник* садржи исте проблеме и питања и промовише исте вредности као дела која спадају у народну књижевност, чији су аутори непознати народни ствараоци. Дакле, иста језичка слика света, иста матрица понавља се у жанровски сасвим различитим остварењима – једном лексикографском (у Вуковом *Рјечнику*), једном које садржи поезију (народне песме) и једном које садржи прозу (народне пословице). Ова чињеница показује у коликој је мери Вук репрезентативан представник народног бића и у којој мери он носи у себи народну матрицу и оно што Љ. Стојановић назива *српским мишљењем*, које су српски писци касније учили од Вука, а Вук из народних умотворина.

¹⁵ Статистичке податке за *Српски рјечник* добили смо од проф. др Д. Витаса. Податке о *Српским народним њјословицама* добили смо од М. Шћепановића (наведено дело) и Софије Милићевић (наведено дело), податке о *Српским народним њјесмама* добили смо од академика Александра Костића: Ђорђе Костић, *Квантитативни опис стурктуру српског језика. Фреквенцијски речник сабраних дела Вука Сп. Караџића*, томови 1–8, *Српске народне њјесме*, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд 2004.

Најфреквентније речи и српска народна мајрица

Шта одликује ту матрицу? Из списка најфреквентнијих речи, као кључних речи српског народног живота, издваја се *човек* као централна лексема и базични појам. Свет народног човека обликује се у опозицији и комплементарности у односу на *Бога*. Човек као мушкарац идентификује се и осветљава у односу према жени, па се и *жена* и *девојка/ђевојка* појављују на списку најфреквентнијих речи. Човек из народне традиције успоставља близак однос и са животињама, а међу њима предњаче *коњ* (који се у српској народној традицији високо вреднује) и *јас* (који је еталон за безначајност и лоше особине).

Народни човек је везан за кућу и породицу. Отуда међу најфреквентнијим речима у ова три важна дела српске културе наилазимо на *кућу*, *мајку*, *браћу*. Антропоцентричност се појазује кроз најфреквентније именице којима се исказују делови тела, а то су *глава* и *рука*. Живот под турском влашћу и сталне борбе за ослобођење на високо место у духовном животу, мислима и језику доводе именице *јунак* и *Турчин*. Међу приоритетима, очекивано, наилазимо и на *воду*, као извор живота.

„Човјек” као најфреквентнија именица у Вуковом „Рјечнику”

Именица *човјек* се у облику номинатива у Вуковом *Рјечнику* појављује 406 пута, а именица *људи* се у номинативу понавља 254 пута. То значи да ова именица, само у номинативу, има учесталост 460. Какав статус има ЧОВЕК у Вуковом *Рјечнику*? Како се Вук односи према ЧОВЕКУ?

ПРИДЕВ + „ЧОВЈЕК”. Обратићемо пажњу на именичке синтагме у којима је *човјек* центар синтагме, а придев у конгруентном облику зависни члан. Све ове синтагме имају занемарљиву фреквенцију, па се на основу тог податка не могу доносити релевантни закључци, али, са лексиколошке тачке гледишта, треба обратити пажњу на избор придева којима Вук описује човека у свом *Рјечнику*. Занемарићемо остале придевске речи (тј. придевске заменице и редне бројеве). *Човјек* је код Вука: *чудан, дебео, сулудаси, велик, луд, лијен, глдан, сѿар, громордан, неврјеран, мајор, лијей, инокосан, набухао, мрѿав, учен, болесѿан, неваљао, невиђен, јадан, обијелео, обичан, најсѿарији, оѿак, оѿворен, зао, рђав, ћануѿи, добар, ѿреврѿљив, жив, мали, богаѿи, ѿрави, одређен, ѿмемљан, уморан, килав, виђен, бијесан, врли, врсѿан, зубайѿи, баѿав.*

„ЧОВЈЕК” + ПРИДЕВ. У мањем броју случајева, Вук је придевске квалификативе употребио иза именице *човјек*. Ево тих примера: *човјек – чујав, неочељан, сјеновић, тврдоглав, неочењен, вршоглав, ћушоногасић, лијен, ѿонизак, незграјан, одријан, ѿудљив, разрок*. И у овим случајевима човек се углавном одређује по непожељним особинама, што је још једна потврда чињенице да су непожељне особине упадљивије, па и у Вуковом *Рјечнику* описаније.

„ЧОВЈЕК” ИЗ... Преглед конкорданци омогућава нам да испитамо и одређене конструкције са именицом *човјек* као централним чланом. Једна од њих је и *човјек из ...*, која нам омогућава да се упознамо са листом топонима који се наводе у *Рјечнику*. Тако наилазимо на следеће конструкције: *човјек из ... Арада, Брда, Тузле, Руме, Бањана, Гусиња, Љубојиња, Пећи, Лијеве Ријеке, Ђаковице, Ужица, Сјенице, Тимока, Вараждина, Пожуна, Косова, Смедерева, Видина, Ница, Мосћара, Скоља, Бијелог Поља, Беочина, Чокецине, Бијелине, Бјеловара, Кошора, Сјиња, Удбиње, Бара, Имојскога, Доброшће, Гацка, Бечкерек, Лике, Лијнице, Зворника, Брзе Паланке, Бирча, Малесије, Глухога Дола, Дибре*. Делови дефиниција, анегдоте и приче о људима из свих ових места широм данашње Србије или из делова Србије (нпр. са Косова), из Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Хрватске, Румуније сведоче о отворености *Рјечника* из 1852. године и за вантвршћка искуства, погледа на свет, па и језик.

„ЧОВЈЕК” + НЕКОНГРУЕНТНИ АТРИБУТ У ГЕНИТИВУ. Пажњу привлаче атрибути именице *човјек* у виду именичке синтагме у генитиву. Ево који детаљи привлаче пажњу народног посматрача, па зато добијају називе или описе у Вуковом *Рјечнику*: *човјек лијеје коби, зла језика, злијех очију, зле руке, добре руке, рушава носа, слабе зраће, сјарога кова, лијеја расија, црне масици, ијј. црномањасић, крајика вијека, бијелијех бркова*. Занимљива је усредсређеност на зле људе, јер је *зао човек* сликовито назван *човјеком зла језика, човјеком злијех очију* и *човјеком зле руке*. Овим сликама исказују се различите манифестације једне исте особине. Важност негативне духовне стране човека огледа се и у значењу именице *нечовек*.

„ЧОВЈЕК” КОЈИ... Атрибути у виду односних реченица често се појављују у Вуковим дефиницијама. Који су то људи завредели Вукову пажњу и нашли се у његовом *Рјечнику*? У првој групи налазе се они који имају одређено занимање или су вршиоци неке радње – *човјек који: који зна ѿисаици, који је воће ѿресаћивао, који шљиве ѿресе, који иде ѿ мору, који носи књиже (ѿисма), који држи*

сѣоку и само од ње живи, који збија сир у мјесинама или у чабрицама, који ради ѿољски рад. У Вуковом Рјечнику је обрађено далеко више занимања, али и овај мали узорак указује на чињеницу да су земљорадња и сточарство била главна занимања нашег народа у прошлости.

У другу групу укључићемо односне реченице којима се човек квалификује по некој карактеристичној радњи – *човјек који: који не може да ошрѣи кад му се шѣо неѿовољно рекне, који ѿосѣи ѿонедионик, који радо или ласно ѿродаје своју башѣину, који ѿреде и више се меѣа са женскињем, који не ѿази шѣа ради, који радо часѣи, који се и без невоље једнако шѣужи, који добро ради, који се удворава ради коѣа, који не ѣовори шѣо мисли, који ниѣи ѣовори чистѣо срѣски ни буѣарски, који ѿосѣи и једноуди више неѣо осѣали људи, који не мари задуѣу, који сѣрда, који буче, који брѣља, који једе ѣигерице, а не може меса да куѣи, који ѣлади брке, који расѣеже речи док ѣовори, који је мноѣо учио.* Очекивали бисмо да су карактеристичне радње којима се именује човек од већег значаја за његов живот, па нас изненађује народна мотивација за именовање људи који гладе бркове, који бучу или који једу ѣигерицу. То само значи да се временом мењају особине и радње које привлаче пажњу околине.

У трећој групи су стања и особине човека – *човјек који: који нема нишѣа, који је нишѣа, који уђе жени у кућу, којеѣа је вила била усѣрелила, који нема ни куће, ни имања ниѣи каква ѿосла, који сједи на чијем салаѣу, који нема вола, из којеѣа у сну изађе дух, који има образ, који се био скоро оженио, који има ѿрѣију, који има у кући само једну своју ѣлаву, који је слаб од зиме, који је кличав, који је већ ѣоѿово умро.* Приметно је да народну пажњу привлаче сиромашни људи јер се највећи број синонимних експресивних назива користио за именовање човека који нема ништа.

У четвртој групи су односне реченице којима се исказује нечија крсна слава – *човјек који: слави Аранђеловдан, који слави Николдан, који слави Мраѣин дан, који слави Јовањдан.*

Лексема „мјесѣо” у Вуковом „Рјечнику”¹⁶

Лексичка јединица *мјесѣо* једна је од најфреквентнијих у *Рјечнику* из 1852. године. *Мјесѣо* се у свим падежима једнине и

¹⁶ Део овог рада о анализи лексеме *мјесѣо* преузет је из рада: Рајна Драгићевић, „Вуков Рјечник из новог угла (на примеру корпусне анализе именице

множине јавља 570 пута, а ако се од тога одбије око 200 предлошких лексема (кад *мјесто* значи *уместо*), остаје око 370, што значи да је Вук толико пута употребио именицу *мјесто* у *Рјечнику*, говорећи о местима као насељима, као деловима површина или као деловима неке целине, што су значења која ова именица има и данас.

ГЕОГРАФСКИ НАЗИВИ УЗ ИМЕНИЦУ „МЈЕСТО”. Издвојили смо све конкорданце у којима се именица *мјесто* појављује уз неки географски назив и сада ћемо навести неке од прикупљених примера.¹⁷ Због жеље за уштедом простора нећемо наводити целе реченице, већ само делове. Ваља имати на уму да се неке од ових конструкција понављају више пута, нпр. оне у којима се наводе Јадар или Срем: *многа мјеста у Црној Гори; многа се мјеста иако зову (н.й. у Боци); из мјеста које се звало Кошор; и ио друђијем мјестима, н.й. у Хрвајској; на ђђекојијем мјестима, као н.й. у Буковику; и ио ђђекојијем мјестима Мисирача; у Сријему; у ђђекојијем мјестима Сшаре Србије; као н.й. у Мејшохији; у некијем мјестима, као н.й. у Неџошину и у Ршави; на некијем мјестима (као ио Сријему); на некијем мјестима (као н.й. ио Морави); Тојчидер – мјесто до Биограда; Царев Лаз – мјесто у Црној Гори; на мјесту које се зове Зајрка* итд.

Овај списак нас наводи на следеће закључке. Јасно је да је Вук за друго издање свог *Рјечника* прикупљао речи и из других крајева српског језичког пространства, а не само из родног Тршића. То су речи из целе данашње централне Србије, из Баната, Бачке, Срема, са Косова, из Црне Горе, из Босне и Херцеговине, из Хрватске. Списак географских назива које је употребио уз именицу *мјесто* не значи да је Вук заиста посетио сва та места, али многа, ипак, јесте. Исто тако, овај списак засигурно не садржи називе свих места у којима је Вук боравио припремајући објављивање *Рјечника*, јер се овде налазе само они називи који су употребљени уз лексему *мјесто* у Вуковом *Рјечнику*. Запажа се и да списак географских назива које смо овде навели у великој мери одговара списку назива места у којима је Вук прикупљао пословице, а које наводи Мирослав Пантић, што потврђује да је Вук, где год да се нашао, прикупљао речи, пословице, песме и све остале врсте народне књижевности.

мјесто)”, пленарно излагање на Међународном научном скупу „Језик, култура, образовање”, 2. новембра 2018, на Педагошком факултету у Ужицу. Зборник радова *Језик, култура, образовање*, уред. Снежана Маринковић, Педагошки факултет, Ужице 2018, 17–30. Статистичке податке о лексеми *мјесто* у *Рјечнику* добили смо од проф. др Душка Витаса.

¹⁷ Сви примери објављени су у наведеном раду из 2018. године.

ПРИДЕВСКА РЕЧ КАО АТРИБУТ ИМЕНИЦЕ „МЈЕСТО”.

Да бисмо оценили о каквим и којим све местима Вук пише у *Рјечнику*, осмотрили смо придевске атрибуте уз ову именицу у *Рјечнику* из 1852. године. Изненађује нас податак да Вук није био нарочито креативан у оцењивању места у свом *Рјечнику*. Најчешће је уз ову именицу користио заменице и бројеве: *каквога мјесџа, какога мјесџа, кака мјесџа, кијем мјесџима, једнога мјесџа, многа мјесџа, многијем мјесџима, она мјесџа, онога мјесџа, онијем мјесџима, њога мјесџа, неколика мјесџа, друџијех мјесџа, друџијем мјесџима, друџим мјесџима, њаковијем мјесџима, ѓејојем мјесџима, некијем мјесџима, своје мјесџо, њеџово мјесџо*.

Ево којим придевима Вук одређује именицу *мјесџо* у свом *Рјечнику*: *чудно, разваљено, љразно, одређено, околно, различно, ѓолетно, источно, бреџовиџо, брдовиџо, баровиџо, камениџо, војно, уско, округло, озидано, ѓлавно, заџрађено, сџрмено, џоузвиџено, џијесно, лијеџо, сџрмениџо, заџрађено, џиџомо, зло, веђе, џодводно, скровиџо*. Примеђујемо да је број придева уз именицу *мјесџо* неочекивано мали у односу на укупан број појављивања ове именице. Вук није имао нарочиту потребу да даје општу оцену места о којима је говорио, независно од тога да ли је реч о географским местима или о местима у другачијем значењу.

ИМЕНИЦА „МЈЕСТО” + ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНА КОНСТРУКЦИЈА ИЛИ ЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА. Одређења места су обично конкретнија, у виду предлошко-падешких конструкција и зависних реченица. Ево о каквим то местима говори Вук у свом *Рјечнику*:

мјесто под тремом; мјесто гдје су челе и кошнице; мјесто гдје бива сајам; мјесто ђе стока пасе; мјесто гдје је много шуме исјечено; мјесто гдје се риба лови; мјесто гдје стока пасе; мјесто гдје сједају кокоши; мјесто гдје се дрва цијепају; мјесто гдје се купа; мјесто гдје пристају пријеходи; мјесто надно стола; мјесто испред куће; мјесто гдје се стока зими држи; мјесто гдје сунце не допире; мјесто гдје не грије сунце; мјесто гдје је било блато; мјесто гдје се риба суши; мјесто гдје се баца сметлиште; мјесто гдје се риба хвата; мјесто гдје се бијели платно; мјесто гдје се момци међу камена; мјесто плитко у води; мјесто гдје вода из земље пишти; мјесто код воде које вода плави; мјесто наврх стола гдје обично старјешина сједи; мјесто гдје има доста хљеба; мјесто гдје стоје врата; мјесто на коме је за Карађорђијева времена био шанац; мјесто гдје готово свагда има вјетра; мјесто гдје ће се населити; мјесто у планини гдје нема шуме; мјесто у планини гдје се може косити; мјесто гдје

се може играти; мјесто на гаћама; мјесто гдје се вода чини друкчија него у осталоме језеру; мјесто гдје расту коприве; мјесто украј куће гдје се у цријепњи под сачем хљеб пече; мјесто гдје се обично стока зими храни; мјесто гдје вода скаче с велике висине; мјесто гдје се теоци затварају те пасу; мјесто на које чаругџије коже из варнице мећу; мјесто гдје се меће пређа кад се риба лови; мјесто гдје је рана зарасла; мјесто гдје ударају штаповима кад их бацају; мјесто гдје су новци закопани; мјесто гдје је до нашега времена био рудник; мјесто гдје је био амбар; мјесто гдје ће ручати; мјесто гдје је сад Цариград; мјесто гдје ће се сјено дјести; мјесто гдје ће се сјено садјести; мјесто гдје се граде лађе и воденице; мјесто гдје се навија пређа; мјесто на води гдје се прелази преко ње; мјесто у води гдје не може да смрзне; мјесто гдје се ко родио; мјесто куд су посађене јабуке и крушке; мјесто гдје је крв учињена; мјесто на грлу бравчета гдје је заклано; мјесто гдје се стаје ногом кад се меће камена; мјесто на којему се што прегне; мјесто гдје ударају дјеца крајем од штапа кад се банају; мјесто на брду са неколико стећака; мјесто гдје се састаје међа од три државе; мјесто каменито у Цуцама; мјесто гдје је шума изгорела па остала чистина; мјесто за пашу ораћим воловима; мјесто гдје се љети гаје говеда; мјесто гдје се стока поји; мјесто више Кривођија гдје се састају три границе; мјесто гдје се ко родио и навикао; мјесто гдје јагоде расту; мјесто гдје се пепео просипа; мјесто гдје кошуте и јелени стоје; мјесто према сунцу; мјесто што је под стрехом; мјесто око Дрима; мјесто гдје говеда бучу; мјесто гдје је дуван посијан; мјесто гдје бива пазар; мјесто гдје се љетује; мјесто гдје се ноћује; мјесто гдје смо се договорили с ким да се састанемо; мјесто гдје се стока поји; мјесто гдје се јагње овце; мјесто гдје се перу кошуље (на води); мјесто гдје се ко окотио; мјесто и зграда гдје се продаје платно; мјесто гдје се жито продаје.

Овај списак различитих места и њихових описа јасно говори о томе какву лексику обрађује Вуков *Рјечник* и какав је његов концепт. И то је оно што оставља посебан утисак – како год да се анализира Вуков *Рјечник*, која год скупина лексема да се из њега издвоји и обради, и то по било ком критеријуму, увек се добија разноврсна а целовита слика Вуковог света, као да и најмањи део носи особине целине, баш као што зрнце песка има све особине гомиле песка. Из овог списка запажамо Вуков интерес за рурални живот – за живот домаћих животиња (узгајање, неговање, клање), радње карактеристичне за живот на селу – узгајање стоке, воћа и поврћа, продаја домаћих производа, физички послови на њиви, прање одеће, игре деце и одраслих итд. Јасно је и да то није рурални

свет у данашњем смислу те речи, јер се овде кошуље перу на реци, постоје места где се навија пређа и где се граде воденице, где се новац закопава, где се хлеб пече под сачем, где се бели платно, где се продаје платно. То је слика једног живота који данас углавном више не постоји. Важан је контакт са природом, посебно са Сунцем и водом, па постоје називи за места где сунце не допире, где не греје сунце, место према сунцу, место где је плитко у води, где вода из земље пишти, места код воде која вода плави, место где се вода чини друкчија него у осталоме језеру, место где вода скаче с велике висине, место где се прелази преко воде, места у води где она не може да се смрзне. Кућни живот је веома важан и све што има везе са кућом: место под тремом, место испред куће, место надно стола, место где се купа, место наврх стола гдје обично старешина седи, мјесто крај куће гдје се у цријепњи под сачем хљеб пече итд. Породични живот је уређен на одређени начин и тачно се зна где је коме место и где се шта ради. Занимљиво је да постоје називи за места на којима је некада било нешто чега у време писања *Рјечника* више није било: место где је било блато, место на коме је за Карађорђијева времена био шанац, место где је до нашега времена био рудник, место где је био амбар, место где је шума изгорела па остала чистина. Све су то за народ важна места, чији је назив опстао и након нестанка онога по чему су именована. У вези са животињама Вук најчешће говори о местима у којима се негује стока: место где стока пасе, место где се стока зими држи, место где се обично стока зими храни, место где се теоци затварају те пасу, место за пашу ораћим воловима, место где се лети гаје говеда, место где се стока поји, место где говеда бучу, место где се јагње овце. Постоји чак и назив за „мјесто на грлу бравчета гдје је заклано”. Осим стоке, Вук спомиње и друге животиње са којима је народ у сталном контакту, нарочито рибу: место гдје су пчеле и кошнице, место гдје се риба лови, место где се риба хвата, место где кошуте и јелени стоје.

ИМЕНИЦЕ КОЈЕ ОЗНАЧАВАЈУ „МЈЕСТО”. Поглед на списак именица чије дефиниције почињу именицом *мјесто* указује на чињеницу да је највећи број ових именица настао творбом речи и да су, очекивано, најфреквентнији суфикси *-иције* и *-ло*:

исџаициције – мјесто гдје стока пасе; *ловициције* – мјесто гдје се риба лови; *џасициције* – мјесто гдје стока пасе; *сједало* – мјесто гдје сједају кокоши; *џејало* – мјесто гдје се дрва цијепају; *кујало* – мјесто гдје се купа; *џрисџан* – мјесто гдје пристају пријеходи; *џрло* – мјесто гдје се стока зими држи; *јајад* – мјесто гдје сунце не допире;

шаложина – мјесто гдје не грије сунце; *блаишишије* – мјесто гдје је било блато; *шања* – мјесто гдје се риба суши; *калуџа* – мјесто гдје се баца сметлиште; *бјелило* – мјесто гдје се бијели платно; *меиљака* – мјесто гдје се момци међу камена; *илој* – мјесто плитко у води; *издан* – мјесто гдје вода из земље пишти; *закос* – мјесто у планини гдје се може косити; *обащав* – мјесто на гаћама; *йеиљак* – мјесто у крају куће гдје се у цријепњи под сачем хлеб пече; *снос* – што снесе вода на једно мјесто; *йравник* – заграђено мјесто гдје се теоци затварају те пасу; *сйрменица* – стрмено мјесто; *бадало* – оно мјесто гдје ударају штаповима кад их бацају; *закољак* – у бравчета на грлу оно мјесто гдје је заклано; *баква* – оно мјесто гдје се стаје ногом кад се меће камена; *йрегнушина* – оно мјесто на којему се што прегне; *сйрмац* – стрмјенито мјесто; *йромеђа* – мјесто гдје се састаје међа од три државе; *йаљика* – мјесто гдје је шума изгорела; *волоџаца* – мјесто за пашу ораћим воловима; *сувай* – мјесто гдје се љети гоје говеда; *водојој* – мјесто гдје се стока поји; *завичај* – мјесто гдје се ко родио и навикао; *йеиљинак* – мјесто гдје се пепео просипа; *кошуињак* – мјесто (заграђено) гдје кошуте и јелени стоје; *йодјажје* – мјесто између јаза и маторњака; *йресоје* – мјесто према сунцу (а осоје је напротив); *йодсйрешије* – мјесто што је под стрехом; *букалишије* – мјесто гдје говеда бучу; *йазаришије* – мјесто гдје бива пазар; *љеишишије* – мјесто гдје се љегује; *ноћишије* – мјесто гдје се ноћује; *рочишије* – мјесто гдје смо се договорили с ким да се састанемо; *йојило* – мјесто гдје се стока поји; *јаџњило* – мјесто гдје се јагње овце; *йерило* – мјесто гдје се перу кошуље; *кошило* – мјесто гдје се ко окотио; *безисйен* – мјесто и зграда гдје се продаје платно.

На крају

У *Ойису сйвари из заосйавишиине Вука Сйефановића Караџића* налази се и списак великог броја венаца који су сачувани после преноса његових моштију у Београд 1897. године. На сваком венцу налази се пешкир и оно што пише на њима много говори о Вуку, а основна порука је да Вук, у ствари, није умро. Ево неких натписа: *Оцу нове срйске књижевносйи Вуку Сйефановићу Караџићу – Александар йрви; неумрлом Вуку – краљевска Влада; великом Вуку – Велика школа; оцу нове срйске књижевносйи – Београдско женско друшиво; Будийељу народа; Вуку Караџићу неумрлом – село Тршић са срезом јадранским; нашем неумрлом књижевнику – Ойишиина йројска; бесмрйном Вуку – срйски конзулај у Пешии; Славу народа узнео си своџ, сад йрими хвалу од народа своџ – йрџовци из Сремских Карловаца; Неумрлом Вуку – Срйска йравославна*

*ојшћина Госјођинци; Учењаку брајскога народа – Словенија;
Слава Вуку – Румљани* итд.

Завршићемо стиховима Лазе Костића које је певао поводом шестонедељног парастоса Вуку:

Да, још је жив! У грудма нам је жив,
Из речи наших и он говори,
Уз песме наше припев нам је он.

Др Рајна М. Драгићевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима
rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs